

<https://doi.org/10.5817/OS2019-1-9>

Vědecká i metodická monografie o současné ruské próze

НЕКРАСОВА, И.: *Современная русская проза: закономерности, тенденции, имена. Научно-методическое пособие*. Tribun EU, Brno 2018. ISBN 978-80-263-1421-9.

[recenze]
Kniha literární vědkyně ze Samarské univerzity splňuje hned dvě kvalitativní kritéria: je vynikajícím vědeckým rozbořením ruské prózy od 90. let 20. století po horkou současnost, současně je přehledným metodickým průvodcem svého druhu, komentářem k samostatné četbě a návodem k poznávání podoby a vývoje ruské prózy za posledních takřka třicet let.

Autorka volila účinné badatelské schéma: problémové okruhy, které ilustruje případovými studii, v nichž nepotlačuje ani tematické („obsahové“) hledisko, aby naplnila didaktickou funkci učebnice, a současně se ponořila do složitějších metodologických problémů, jímž se z učebnice stává samostatný výzkumný koncept. Učebnice-monografie vychází v Brně zásluhou Josefa Dohnala, který knihu také spolu se Sergejem Golubkovem posoudil, to vše ve spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU, a je dokladem praktické kooperace obou univerzitních slavistických/rusistických pracovišť. Zcela zjevně je kniha užitečnou pomůckou studentům a také důležitou reflexí určenou zkušeným odborníkům, kteří se ruskou literaturou, zejména její moderní a postmoderní vývojovou fází, zabývají. Polemizovat kolem pojmu „současný“ nemá valný význam a autorka svoje pojetí ostatně vysvětluje a prakticky dokládá (od 1990 po současnost), i když je zřejmé, že to může být i jinak.

První oddíl představuje osobitý pohled na současný literární vývoj a jeho prameny. Za prvopočátek „současnosti“ autorka považuje tzv. tání (otpeľ, angl. thaw; jednou mi jeden český rusista-publicista vytkl užívání tohoto pojmu jako novinářského – to je sice pravda, ale tak vzniká snad i většina vědeckých termínů – jako třeba dvojnásobné metafory, u společenských věd úzce spjatých nikoli jen s počasím, ale hlavně s politikou¹). To je jistě důležité z hlediska „uvolnění“ ideologického napětí, jež umožnilo boom nekonvenční literatury jako takové a prózy zvláště. Současně nelze zapomínat, že náznaky tohoto průniku k osvobození literatury ze sevření ideologie jsou pozorovatelné v jistém hedonismu druhé poloviny 30. let minulého století (ukazují na to např. i některé partie Děti Arbatu, ale i jiná skutečně dobová, dnes

1 Viz námi sestavený blok z literárněvědné terminologie: *Philologia* 2/2018, vol. XXVIII, s. 7–68; viz také naši stať POSPÍŠIL, I.: *Short Narrative Prose: Problems of Terminology and Methodology*. In: Slovenska kratka pripovedna proza. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Ljubljana 2006, s. 281–290; dále také naši studii: POSPÍŠIL, I.: *Problema struktury, funkcii i ispol'zovaniya literaturovedčeskich terminov: po sledam sobstvennykh popytok*. Mirgorod 2016, n. 2 (8), s. 26–31.

zapomenutá literární díla Stalinových časů²⁾ minulého století, ale hlavně v několika letech po roce 1945 (1945–1948), kdy se objevuje cosi jako prefáze tání či oblevy v podobě sporadických básní Nikolaje Zabolockého, próz Věry Panovové nebo povídek Emmanuila Kazakeviče (život a osud všech by si zasloužily nové monografie); našlo by se jich i více, které těžily z osvobozujícího nadechnutí za Velké vlastenecké války (zde i jinde jsem si povšiml, že se tento termín už příliš neužívá, převládá Velká válka – ale tak se u nás označuje první světová válka – nebo prostě druhá světová válka, ale nebyl bych velkým příznivcem těchto posunů, i když mají své oprávnění v reakci na zužující pojetí sovětské: upozadění první světové války a její zatlačování revolucí a občanskou válkou a poté vydělování sovětsko-německé války z druhé světové; nicméně ony dvě „vlastenecké války“ – 1812–1814 a 1941–1945 mají v ruské tradici právě pod těmito jmény své pevné místo). Autorka ukazuje, kde pojem „tání“ (otpeľ) vznikl – nejen u I. Erenburga, jak se tradičně tvrdí, ale také v básni N. Zabolockého. Ale obdobně to o něco později zachytil Pasternak v explicitu Doktora Živaga – jaro jako symbol probuzení a symbol změn, což souviselo s předjarním datem Stalinovy smrti (5. březen 1953). Navíc báseň Zabolockého byla napsána už roku 1948 – šlo tedy spíše o reflexi poválečných nadějí, které se nenaplnily, neboť skončily Churchillovým projevem, ve Fultonu už o dva roky dříve, roztržkou s Jugoslávií, převratem v Československu, politikou železné opony a studené války a vnitropolitickými represemi – v každé zemi jinými (případ lékařů-vrahů, leningradských literárních časopisů, Achmatovové a Zoščenka – byla tedy jen využita v jiné situaci). Zajímavým obdobím je i tzv. stagnace (Gorbačov užíval spíše termínu „period zastoja“). Nebylo to jen období „černé“, jak se rádo tvrdí: dozrávalo tam něco, co se posléze stalo nosnou konstrukcí nejen glasnosti a perestrojky, ale i období, které tyto procesy v 90. letech revidovalo.³ Dalším signálem změn bylo samo období perestrojky, jež vrcholilo v pokusu o spojení ruské emigrantské a sovětské literatury na mezinárodní konferenci v dánském Muzeu moderního umění Louisiana na březích Øresundu v městečku Humlebaeku roku 1988.⁴ Jde tedy o „navrácenou literaturu“ („vovraščennaja literatura“; autorka užívá i termínu

2 Viz ANNINSKIJ, L.: *Tridcatyje – semidesjatyje. Literaturno-kritičeskije stat'ji*. Moskva: Sovremennik, 1977. Viz naši recenzi: POSPÍŠIL, I.: *Odvaha k myšlení (Igor' Dedkov: Vovraščeniye k sebe. Sovremennik, Moskva 1978, Lev Anninskij: Tridcatyje – semidesjatyje. Sovremennik, Moskva 1977)*. Světová literatura 1980, č. 5, s. 230. Igor Dědkov (1934–1994), Lev Anninskij (nar. 1934).

3 Viz naši stať POSPÍŠIL, I.: *Sovetskije žurnal'nyje diskussii konca 60-ch i načala 70-ch gg. XX veka kak priznak vremeni*. Przegląd Rusycystyczny 2016, N. 3 (155), s. 117–127.

4 MAGNUSSON, M.-L. (ed.): *The Louisiana Conference on Literature and Perestroika. 2–4 March 1988*. Esbjerg: Louisiana Museum of Modern Art, South Jutland University Press, 1989. Viz naše texty: POSPÍŠIL, I.: *The Crisis of Tradition in Russian Literature and the Postmodernist Atmosphere*. In: *Postmodernism in Literature and Culture of Central and Eastern Europe*, Katowice 1996, s. 123–130; POSPÍŠIL, I.: *Spálená křídla. Malý průvodce po české recepci ruské prózy 70. a 80. let 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 1998; POSPÍŠIL, I.: *Impuls z Dánska*. *Demokrat* 28. 3. 1991, s. 6; POSPÍŠIL, I.: *Dánská literárněvědná rusistika ve skandinávském kontextu*. *Slavia* 1986, seš. 3, s. 313–320.

„zaderžannaja“ literatura, ale nemyslím, že je to pojem příliš šťastný: nejenže záměrem nebylo jen zadržet, tedy dočasně, ale zakázat na věčné časy, ale navíc všechna tato díla byla v podstatě známa, neboť vyšla – až na řídké výjimky – mimo Rusko nebo se šířila samizdatem). Sám jsem v té době v poměrně bouřlivé diskusi s aktivisty M. Gorbáčova, kteří obcházeli satelitní země, upozorňoval na to, že se tím „zadržuje“ i současná literatura, která je vytlačována ze stránek „tlustých žurnálů“; pochopení jsem však nenašel ani u nich, ani u kolegů-rusistů. Nicméně start tzv. literární současnosti byl ještě složitější, než jak jej autorka vykládá. Ale důkladnou znalost materiálu prokazuje autorka i dále, když analyzuje osobitosti nejnovější ruské literatury, která podle autorky vytváří nový systém hodnot – i s tím by se dalo mírně polemizovat.

Druhý oddíl zkoumá výstavbu syžetu: to je poněkud výlučné ruské téma, neboť v jiných zemích se tato problematika v literární vědě speciálně nevyděljuje (něm. das Sujet, angl. plot). Zde narážíme na problém sepětí teorie a praxe, jinak řečeno, pozadí teoretické literatury k předmětu a její aplikace na konkrétní texty. Chybějí mi právě tu např. práce Leonida Maxoviče Cileviče (1925 Charkov – 2017 Hadera/Chadera, Izrael – tam odešel roku 1994) a jeho sborníky Voprosy sjužetosloženiija (Daugavpils) – to byly reálné základy ruské syžetologie. Klasické postupy výstavby syžetu demonstruje autorka na dílech T. Tolsté, L. Ulické, J. Poljakova aj. Ukazuje tak na chronotopové utváření prózy (od doby, kdy jsem se časoprostorem literatury pod vlivem Bachtina začal v 70. letech 20. století zabývat, jsem došel spíše ke kritickému pohledu na Bachtinův pojem, který ani on sám v podstatě nenaplnil), také na dílech L. Ulické, D. Rubinové aj. Probírá také narativní strategie (povestvovatelnyje strategii) – opět na Ulické a také Pelevinovi; speciálně na Pelevinovi prezentuje intertextualitu, nepomíjí ani „dramatizaci“ prózy (mj. T. Tolstaja). Podle mě klíčový oddíl se zabývá žánrovou kontaminací současné prózy: zde průkazně manifestuje různé podoby moderní a postmoderní prózy, např. proslulý „čerchovaný román“ (roman-punktir) Andreje Bitova⁵, román-komentář Jevgenije Popova, „hagiografický román“ (roman-žitije“) S. Vasilenka, antiutopii J. Vozněsenské apod. Pokud jde právě o žánrové modifikace, zdá se, že současná ruská próza je žánrově manýristická, ale i to zde už dávno bylo: vzpomeneme jen na individuální pojmenování, osobní žánry N. S. Leskova (např. „rasskaz na mogile“, „polunoščnoje videnije“, „geraldičeskij kazus“, „spiritičeskij slučaj“ apod. – sám jsem provedl jinou, obecnější typologii⁶). Jsou tu však opomenuty nové technologie, které utvářejí nové žánry – jak dalece nové a jak trvalých hodnot, to

5 Viz náš rozhovor s autorem na kongresu ICCEES v Tampere (2000): BITOV, A.: *Svět by měl uznat, že Rusko má dobrou duši*. Salon 17. 8. 2000, s. 4. Viz také: POSPÍŠIL, I.: *Duše a svět hrdiny naší doby (Andrej Bitov: Puškinskij dom, 1987)*. Světová literatura 1988, č. 5, s. 226–229.

6 Viz naši knihu POSPÍŠIL, I.: *Proti proudu. Studie o N. S. Leskovovi*. Sprint Print, Brno 1992, s. 28. Dále viz: POSPÍŠIL, I. (ed.): *Leskov i vokrug. Konteksty tvorčestva i sostojanije sovremennogo leskovovedeniija*. Brno: Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, 2018.

zatím nevíme.⁷ Dalšími žánrovými pohyby se zabývá na příkladech nejnovějších děl A. Gelasimova, V. Piskunova aj. Čtvrtý oddíl příznačně ukazuje jako na vůdčí tendenci dokumentárnost a autobiografičnost: dodal bych ještě memoárovost⁸, slovy ruských formalistů literaturu faktu a lze dodat i jiné pojmy, např. kvázimemoáry, metatexty, kvázimetatexty; zde nachází své místo i poslední román slavného Vasilije Aksjonova. Autorka je zaujata inovativností současné prózy, ale nezapomíná ani na návaznost, kontinuitu s tradicí ruské klasiky. Jako by tu pokračovala palimpsestičnost ruské literatury 20. století ve vztahu k ruské klasice, tedy neustálé poměřování, intertextualita, metatextovost⁹: ruská klasika je jako v matrjošce jako by obsažena i v nejnovějších dílech (Solženicyn¹⁰, Šalamov, Dovlatov) Svě místo má v knize také téma duchovnosti (je hodně ruské a příliš jeho obsahu, často proměnlivému, nerozumím) a hledání nového „hrdiny“ – zde by možná měla být případové studie o literární postavě jako takové.

Velmi dobrý je metodický oddíl, fakticky třetina textu. Ke každému oddílu jsou tu otázky a doporučená literatura. Spolu s autorkou jsem si připomněl ruskou kritičku Natalii Ivanovovou (roč. 1945), hodně svéráznou a štiplavou, která se také zúčastnila za sovětskou stranu zmíněné konference (1988) v Dánsku – hodně se od té doby změnila a změnila i své názory: kdysi na počátku 90. let si všimla, že ruská literatura, kdysi kompenzující filozofii, sociologii, psychologii, politické vědy, zůstala „jen“ literaturou, když vše už bylo v rámci zmíněných disciplín povoleno – ale byla to pravda hodně krátkozraká: ruská literatura si svou polyfunkčnost do značné míry i nyní uchovala.

Kniha Iriny Někrasovové je významná z několika hledisek: jako výraz česko-ruské spolupráce, jako akcentace významu ruské literatury v českém prostředí, ale především jako důležitý metodický text a původní studie a jako metodologický impuls a manifestace materiálové znalosti a nápadité reflexe.

Ivo Pospíšil

7 Viz již poněkud dávnější slovník: POTRYKUS-WOŹNIAK, P.: *Słownik nowych gatunków i zjawisk literackich*. Warszawa–Bielsko-Biała: ParkEdukacja, 2010; naše recenze: POSPÍŠIL, I.: *Nové literární žánry – nová genologie?* Opera Slavica 2011, roč. XXI, č. 1, s. 54–56.

8 Viz naše studie: POSPÍŠIL, I.: *Ponorná řeka memoárů na rozcestí*. In: PAVERA, L. a kol.: *Metamorfózy gatunków w kontekście środkoeuropejskim. Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu*, sv. IV. Praha: University of Bielsko-Biała, Verbum, 2009, s. 233–244; POSPÍŠIL, I.: *Kvázimemoáry jako mentální signál (české a slovenské příklady)*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech*. Brno: Jan Sojnek – Galium, 2016, s. 169–178.

9 Viz naši studii POSPÍŠIL, I.: *Tvar a funkce metarománu*. Světová literatura 1984, č. 3, s. 251–253.

10 Viz naše studie POSPÍŠIL, I.: *«Archipelag GULAG» i ruskaja tradicija «preodolenija literatury»*. In: A. I. Solženicyn. Bratislava 1992, s. 69–77; POSPÍŠIL, I.: *Žánrovýje poiski v proizvedenijach A. Solženicyna*. In: DAJBROWSKA, M., GŁUSZKOWSKI, P. (eds): *Aleksander Solženicyn i rosyjska emigracja*. Warszawa–Toruń: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2018, s. 65–72.

Literatura:

- ANNINSKIJ, L.: *Tridcatyje – semidesjatyje. Literaturno-kritičeskije stat'ji*. Moskva: Sovremennik, 1977.
- BITOV, A.: *Svět by měl uznat, že Rusko má dobrou duši*. Salon 17. 8. 2000, s. 4.
- MAGNUSSON, M.-L. (ed.): *The Louisiana Conference on Literature and Perestroika. 2–4 March 1988*. Esbjerg: Louisiana Museum of Modern Art, South Jutland University Press, 1989.
- NEKRASOVA, I.: *Sovremennaja russkaja proza: zakonovernosti, tendencii, imena. Naučno-metodičeskoje posobije*. Tribun EU, Brno 2018.
- POSPÍŠIL, I.: «Archipelag GULAG» i ruskaja tradicija «preodolenija literatury». In: A. I. Solženicyn. Bratislava 1992, s. 69–77.
- POSPÍŠIL, I.: *Dánská literárněvědná rusistika ve skandinávském kontextu*. Slavia 1986, seš. 3. s. 313–320.
- POSPÍŠIL, I.: *Duše a svět hrdiny naší doby (Andrej Bitov: Puškinskij dom, 1987)*. Světová literatura 1988, č. 5, s. 226–229.
- POSPÍŠIL, I.: *Impuls z Dánska*. Demokrat 28. 3. 1991, s. 6.
- POSPÍŠIL, I.: *Kvázimemoáry jako mentální signál (české a slovenské příklady)*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech*. Brno: Jan Sojnek – Galium, 2016, s. 169–178.
- POSPÍŠIL, I. (ed.): *Leskov i vokrug. Konteksty tvorčestva i sostojanije sovremennogo leskovovedenija*. Brno: Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, 2018.
- POSPÍŠIL, I.: *Nové literární žánry – nová genologie?* Opera Slavica 2011, roč. XXI., č. 1, s. 54–56.
- POSPÍŠIL, I.: *Odvaha k myšlení (Igor' Dedkov: Vozvraščeniye k sebe. Sovremennik, Moskva 1978, Lev Anninskij: Tridcatyje – semidesjatyje. Sovremennik, Moskva 1977)*. Světová literatura 1980, č. 5, s. 230.
- POSPÍŠIL, I.: *Ponorná řeka memoárů na rozcestí*. In: PAVERA, L. a kol.: *Metamorfózy gatunków w kontekście środkoeuropejskim. Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu*, sv. IV. Praha: University of Bielsko-Biała, Verbum, 2009, s. 233–244.
- POSPÍŠIL, I.: *Problema struktury, funkcii i ispol'zovanija literaturovedčeskich terminov: po sledam sobstvennych popytok*. Mirgorod 2016, n. 2 (8), s. 26–31.
- POSPÍŠIL, I.: *Proti proudu. Studie o N. S. Leskovovi*. Sprint Print, Brno 1992
- POSPÍŠIL, I.: *Short Narrative Prose: Problems of Terminology and Methodology*. In: Slovenska kratka pripovedna proza. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Ljubljana 2006, s. 281–290.
- POSPÍŠIL, I.: *Sovetskije žurnal'nyje diskussii konca 60-ch i načala 70-ch gg. XX veka kak priznak vremeni*. Przegląd Rusycystyczny 2016, N. 3 (155), s. 117–127.

- POSPÍŠIL, I.: *Spálená křídla. Malý průvodce po české recepci ruské prózy 70. a 80. let 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
- POSPÍŠIL, I.: *The Crisis of Tradition in Russian Literature and the Postmodernist Atmosphere*. In: *Postmodernism in Literature and Culture of Central and Eastern Europe*, Katowice 1996, s. 123–130.
- POSPÍŠIL, I.: *Tvar a funkce metarománu*. Světová literatura 1984, č. 3, s. 251–253.
- POSPÍŠIL, I.: *Žanrovýje poiski v proizvedenijach A. Solženicyna*. In: DĄBROWSKA, M., GŁUSZKOWSKI, P. (eds): *Aleksander Solženicyn i rosyjska emigracja*. Warszawa–Toruń: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2018, s. 65–72.
- POTRYKUS-WOŹNIAK, P.: *Słownik nowych gatunków i zjawisk literackich*. Warszawa–Bielsko-Biała: ParkEdukacja, 2010.

<https://doi.org/10.5817/OS2019-1-10>

Arizace optikou vědy a umění

HRBÁČEK, M. (ed.): *Židovský kultúrny fenomén v stredoeurópskom kontexte II. / Zsidó kultúra közép-európai kontextusban II*. Galanta: Oz Art Danubius, 2017, 138 str. ISBN 978-80-89856-08-4.

Recenzovaný sborník je publikačním výstupem ze stejnojmenné konference, jejíž druhý ročník proběhl v říjnu roku 2016 na půdě Fakulty středoevropských studií UKF v Nitře. Cílem konference, jak uvádí editorka svazku, „*bolo poukázat na historické fakty holokaustu v stredoeurópskom kontexte, ako aj literárne stvárnenie danej problematiky*“.

V prvním diskusním bloku se především badatelé z Univerzity Komenského v Bratislavě (Eduard Nižňanský, Michala Lónčíková) a Historického ústavu Slovenské akademie věd (Ivan Kamenec) „*zamerali na tému arizácie židovského majetku na Slovensku. Manipulácia s osudmi približne 136 tisíc židov, ktorí v roku 1930 na Slovensku žili, bola na istý čas nekompromisne v rukách politických predstaviteľov. Tí dovolili, aby sa táto komunita najskôr hospodársky, neskôr aj absolútne zlikvidovala. Majetok vtedy asi každého piateho Slováka, predstavujúci 38 % národného bohatstva, bol postupne na základe noriem vydaných v rokoch 1939 až 1944 arizovaný*“.¹

Badatelé z Holocaust Memorial Center v Budapešti (Szaboles Szita a András Szécsényi) se pak zabývají tematikou vyhlazovacích a pracovních táborů.

1 Citujeme z Předmluvy. HRBÁČEK, M. (ed.): *Židovský kultúrny fenomén v stredoeurópskom kontexte II. / Zsidó kultúra közép-európai kontextusban II*. Galanta: Oz Art Danubius, 2017, s. 5.